

Шумило Микола Єгорович, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України, професор кафедри правосуддя Київського національного університету імені Тараса Шевченка

**РОЛЬ НАУКИ В КРИТИЧНІЙ РЕФЛЕКСІЇ
ПОЛОЖЕНЬ КПК УКРАЇНИ**

Ухвалений 13 квітня 2012 року КПК України можна визнати більш-менш вдалою спробою наблизитися до європейських прототипів на основі обраної його проектувальниками філософії, яка пориває з ідеологемами, закладеними попередніми кодексами 1922, 1927 і 1960 років. Тому, з одного боку, у ньому можна спостерігати цивілізаційний відгомін СКС 1864 року, а з іншого – намагання реалізувати сучасні західні стандарти справедливого правосуддя. Водночас критична рефлексія його змісту дає підстави для висновку, що цьому *ordinandi lex* притаманні всі ознаки перехідного. Це є цілком закономірним, адже така ситуація характерна для періоду посттоталітарних трансформацій, коли власну національну модель кримінального процесу ще не сформовано, а життя вимагає термінових змін. Отже, новий вітчизняний КПК України, частково зберігаючи інституційні релікти радянського періоду, увібрав низку положень сучасного континентального й англосаксонського процесів. Тому, з одного боку, в КПК збереглися приснопам'ятні слідчий (ст. 40 КПК), нормативні визначення поняття доказів і доказування (ст. 84, ч. 2 ст. 91 КПК), злиття функцій розслідування і обвинувачення, надання повноважень слідчому і прокурору закривати кримінальне провадження (п. 4 ст. 284 КПК), проведення підготовчого судового засідання і судового розгляду в суді першої інстанції одним і тим же суддею (ст. 314 КПК), відсутність судового контролю за затриманням підозрюваного (ст. 208 КПК) тощо. З іншого боку, у чинному КПК було зафіксовано раніше невідомі йому інституту негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 246–275 КПК), нового учасника сторони обвинувачення – оперативні підрозділи (ст. 41 КПК), слідчого суддю (п. 18 ст. 3 КПК), положення про те, що «не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, крім випадків, передбачених цим Кодексом» (ч. 2 ст. 23 КПК), що сторона обвинувачення збирає докази шляхом проведення негласних слідчих (розшукових) дій (п. 2 ст. 92 КПК), повідомлення про підозру (ст. 276–279 КПК), суд не управнений обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору або посиланням на них (п. 4 ст. 95 КПК), показання з чужих слів (ст. 97 КПК), надання дозволу слідчого судді на проведення заходів забезпечення кримінального провадження у випадках, визначених в КПК (п. 1 ст. 132 КПК), відсутність у обвинувальному акті положень про докази (ст. 291 КПК), застосування перехресного допиту свідка при дослідженні доказів у суді (п. 6 ст. 352 КПК), розгляд кримінальних справ за участі суду присяжних (ст. 383–391 КПК), особливі порядки провадження у суді першої інстанції (ст. 381–382 КПК), кримінальне провадження на підставі угод (ст. 468–479 КПК) і щодо окремої категорії осіб (ст. 480–483 КПК), стандарти доказування «поза розумним сумнівом» (ч. 2 ст. 17 КПК) і «обґрунтована підозра» (ч. 3 ст. 132 КПК). Зрозуміло, що подібна мішанка «французької із нижньгородською» не могла не спричинити виникнення в кодифікованому законі конкуренційних, а й інколи суперечливих положень, що неабияк ускладнює його осмислення і практичне застосування, спричиняючи зрештою соціальне напруження.

Вихід із цієї складної юридико-політичної ситуації передбачає застосування критичного підходу до минулого та визначення трансформаційних перспектив, де пріоритетна роль, безперечно, належить науці кримінального процесу. Слід не забувати, що останній проект КПК 2012 року практично не обговорювався в професійному середовищі. Тому істотна зміна КПК шляхом «стрибка» без проведення наукових досліджень і врахування тенденцій практики призвела до стану розгубленості серед науковців і практиків. Склалися парадоксальна ситуація: ухвалено *in merito* новий КПК, проте не створено належних умов для його практичної реалізації, що спричинило поштовх для не завжди коректної «роз'яснювальної» відомчої правотворчості (інструкцій, інформаційних листів, наказів тощо).

Далі треба прямо визнати, що й сама наука вітчизняного кримінального процесу далеко не була готова до сприйняття більшості новацій КПК, адже перебувала й далі перебуває в кризовому стані, зумовленому передусім відданістю сформованій у радянській кримінальній процесуальній догматичці, зміною світоглядних парадигм у соціогуманітарній сфері, ідеологічною заангажованістю, вкрай обмеженим знанням західних теоретичних концепцій тощо. Тому вона – нема де правди діти – виявилася геть не готовою до сприйняття нових концептуальних схем, закладених КПК 2012 р. Аналіз конститутивних положень КПК свідчить про те, що саме вони визначатимуть вектори формування вітчизняної моделі процесу дарма що вони розміщені на «каркасі» радянського кримінального процесу.

На нашу думку, орієнтирами для подальшого еволюційного вдосконалення КПК можуть бути такі положення:

1. Гарантією дотримання прав та законних інтересів особи у кримінальному процесі є незалежний і неупереджений суд. За відсутності таких умов навіть прогресивні процесуальні положення залишаться деклараціями (В. Точилівський)

2. КПК України буде ефективно працювати за наявності процесуальних механізмів реалізації його положень.

3. Сучасна модель вітчизняного кримінального процесу належить до охоронного типу (О. Васильєва). Їй також притаманні окремі риси прагматичного типу процесу (пріоритет прав людини, широкі права учасників процесу, розвиненість системи судового контролю, толерантність, процесуальність істини, диференціація процесуальної форми, нестійкий зв'язок з невідворотністю кримінальної відповідальності). У зв'язку з цим нагальною є потреба в чіткому розмежуванні призначення, мети й завдань кримінального процесу.

4. Чинний КПК фактично відмовився від слідчого порядку формування доказів, а отже, щоб запобігти односторонності й мінімізувати вплив суб'єктивного чинника, передбачено судовий порядок легалізації матеріалів, попередньо зібраних сторонами. На жаль, у Кодексі бракує регламентації цієї процедури. Неузгодження положень ч. 2 ст. 23 і ч. 1 ст. 84 КПК України пояснюються даниною історичною традицією. Тому докази в кримінальному провадженні можна класифікувати на: досудові – для потреб досудового розслідування та судові – для ухвалення вироку. Легальна дефініція поняття доказів не охоплює всіх істотних ознак даного процесуального явища, тому в перспективі доцільно відмовитися від формулювання дефініції доказів (ст. 84 КПК України). Як слушно зазначає

В. Гмирко, поняття «судовий доказ» може бути репрезентовано методичною конструкцією «склад кримінально-судового доказу», що складається з таких взаємопов'язаних блоків: нормативно-процедурного, інформаційно-забезпечувального та факто-встановлювального.

5. Доказування у кримінальному процесі може мати місце там, де є спір між сторонами перед незалежним і неупередженим судом (ст. 349 КПК України). У стадії досудового розслідування сторонами здійснюється підготовка до його проведення. Одним із засобів контролю за результатами доказування є запровадження стандартів доказування «поза розумним сумнівом», «обґрунтованої підозри», «достатніх підстав», «вагомих доказів» з напрацюванням процесуальних механізмів їх реалізації.

6. Прокурор у кримінальному процесі представляє обвинувальну владу з підлеглими йому оперативним підрозділами і слідчими, які виявляють і розслідують злочин та повідомляють про підозру під контролем слідчого судді. Тому на прокурора покладається публічно-правовий обов'язок доведення перед судом обвинувачення. Невиконання цієї вимоги має відобразитись у виправдувальному чи обвинувальному вирокі з відповідними наслідками. Повноваження щодо проведення негласних слідчих і слідчих (розшукових) дій слід розглядати як похідні від влади прокурора.

7. Включення до змісту досудового розслідування, негласних слідчих (розшукових) дій зумовлено потребою адекватного реагування органів обвинувальної влади на факти підготовки і вчинення діянь, які можуть бути злочинами. У такий спосіб створені умови для ліквідації радянського інституту слідчих і оперативно-розшукової діяльності як окремої галузі гуманітарного знання. Оперативно-розшукова та слідча діяльність повинні бути об'єднані в одне ціле – досудове розслідування.

8. Індокриноване в процесуальну свідомість поняття «процесуальна форма» слід поступово замінювати на більш широку за змістом категорію «належна правова процедура», про що йдеться в ст. 2 КПК України.

Список використаних джерел

1. Александров А. С. Введение в судебную лингвистику. – Нижний Новгород : Нижегород. прав. акад., 2003. – 420 с.
2. Гмирко В. Доказування у кримінальному процесі. Діяльнісна парадигма. Теоретичний аналіз. Проблематизація. СМД-репрезентація : монографія / В. Гмирко. – Дніпропетровськ : Акад. митної служби України, 2010. – 314 с.
3. Гмирко В. Кримінально-судові докази: юридичне поняття чи дефініція? / В. П. Гмирко // Право України. – 2014. – № 10. – С. 26–35.
4. Честнов И. Л. Научная новизна постклассической юриспруденции / И. Л. Честнов // Российский журнал правовых исследований. – 2016. – № 2 (7). – С. 8–14.
5. Владимиров Л. Е. Учение об уголовных доказательствах / Л. Е. Владимиров. – Тула, 2000. – 464 с.